

BALÁZS GÉZA**Vida Gábor:
Egy dadogás története**

Magvető, 2017

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

DE-vel kezdődik, és de-vel ér véget. „DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkoztatta ki apám, én pedig azonnal rávágtam, hogy de...” „A fél életművem már a polcon. És ha valaki megkérdezné, hogy ennyi az egész, akkor azt is mondhatnám, igen. De...” Családregény, nevelődési regény, modern nemzetiségi regény. Az 1960-as évektől 1990. január 15-ig. Család, iskolák, katonaság, egyetem. Napjaink történelme beköltözik az irodalomba: sok a számomra is ismert név, arc. Világok: erdélyi anya – partiumi apa, Barót és Kisjenő (meg Arad), román–magyar határ (Kisjenő), a Csonkatorony és a világosi vár között. S a fontos tanulság, amit a határokon innen aligha ért a magyarországi magyar: a székely nem tud mit kezdeni az alföldi (partiumi) magyar érzelmi kultúrájával. Vagy másként: nem összemosható a határon túli magyarság, a romániai magyarság, a határ menti Partium és a határtól távolabb lévő Erdély kultúrája, nyelve. A regény egyik szereplője – szabad függő beszédben – így fejezi ki: „mint sok székely, ő sem tud sokáig mihez kezdeni az alföldi magyarok érzelmi kultúrájával, nem tudja, minek örülnék, minek búsulnak, mi tetszik, mi nem, mi a vidám és mi a szomorú, mikor kell biggyeszteni, fapofát vágni vagy lelkesedni éppen.” És hát mégiscsak kell kezdeni valamit. Lássuk csak!

A regény nyelv művelő babonával („de-vel nem kezdünk mondatot”) indul, a címben szerepel beszédhiba, a dadogás. Mintha nyelvészeti, nyelv művelő regény lenne. Nem az. Akkor a dadogásról: „Az erdőhegyi iskolában egyetlen komoly ellenfelem van, akivel (!) naponta meg kellett küzdenem, és többnyire alulmaradok, ez a dadogás. Olykor képtelen vagyok megszólalni, verset mondani, felelni, jelenteni, elkérezni, elmondani a legbanálisabb történetet, viccet, és hát szolmizálni egyáltalán nem tudok, elkopogni egy ritmust, vagy énekelni.” Az eredendő (anya)nyelv és kultúra dadog, az új nyelv (román és francia) és kultúra azonban nem. „Románból nincsen semmilyen problémám, erdélyi magyaroknak ez a rémtantárgy, románul nem dadogok...”, „Franciául nem dadogok, csak nagyon nehezen szólalok meg”. Pszichológiai megfigyelés, pszicholingvisztikai megállapítás (éppen olvasom Thass-Thienemann Tivadar most lefordított remekművé-

ben, *A nyelv interpretációjában* [Tinta, 2016]): „A dadogás és más beszédzavarok elsődlegesen az anyanyelvet károsítják, és esetleg nem is zavarják a második nyelvet. A szembetűnő szimptóma oka abban a különbségben található, amely az anyanyelv érzelmi konfliktusokkal teli elsajátítása és az idegen nyelvek nyelvtanának és szókincsének racionális megtanulása között van – utóbbi az Én konfliktusmentes szférájában zajlik.” A dadogás tehát lelki, élettani tünet, orvosi pontossággal szerepel Vida Gábor regényében, de itt nyilván többről van szó. Egy leépülő, kiüresedő, elvesző, gátlásokkal teli és egy rátelepedő, életerős, gátlásmentes kultúra áll szemben egymással. Vagy egy kicsit másként: a dadogás eltemet egy kultúrát, a folyamatos beszéd épít, éltet. Vida Gábor regényében nincs semmi nosztalgia, semmi romantika: „A magányt láttam, az egyedüliséget, a hiányt, ami az organikus közösségek felbomlása után maradt, a nyomort és az alkoholt. Nem otthonos az a világ, de az volt az otthon.” Az otthontalanság érzése mellett előszüremkedik a mély, szomorú, kitéphetetlen kötődés a kultúrához, Jókaihoz és Mircea Eliadéhoz, mindahhoz, amit „erdélyiségnek” (transzszilvanizmusnak), magyarságnak neveznek. Miközben folyamatosan visszaszorulnak a hagyományok: részben azért, mert tudatosan pusztítják őket, részben azért, mert a világ menthetetlenül változik. De maradunk csak a magyarság tragédiájánál, amelyet ilyen pontosan, fájdalmasan kevesen mondtak még ki: „nem tudtam, hogy a romániai magyar társadalom egész korosztályai maradnak ki a kortárs magyar kultúrából, nem szétfejlődés, nem saját út és viszonyrendszer ez, hanem egyszerű leépülés”. A szétesettség és szétesés történelmi, politikai okok mellett lélektani is, s fontos lenne az ezzel kapcsolatos önismert: „A mi kultúránkban ritka már az olyan ember, aki másokra hosszan hajlandó figyelni, általában mindenki a saját monológját mondja, egymás szavába vágunk, azt a pillanatot várjuk, amikor átvehetjük a szót, hiába mondogatjuk, hogy hallgatni arany, mert pontosan tudjuk, ez ritkán igaz, aki nem beszél, arról azt sem tudjuk, hogy létezik.”

A kisebbségi lét egyik kálváriáját jelentheti a szülőföld megnevezése. Mert az sem egyértelmű

mindig és mindenhol. Illyés Gyula írja a *Közügy* című versében: „Falvak sora / mondja álmában bece- / névként gyermekkori nevét”. A szülőhely Kisjenő (legtöbbször az egykori vízállásjelentésekben hallottuk a település nevét): „Ennek a településnek már a nevével is baj van, mert Trianon után a románok a Chisineu után odaírták, hogy Cris, nyilván a moldáviai Kisinyov (Chisinau) miatt, nehogy valaki öszszetéveesse a kettőt, így lehet Chisineu-Cris a román neve Kisjenőnek, amit azután magyarra fordítottak sokan, Köröskisjenő, de ez nem jó, mert az ilyen nevű település Várad mellett van, annak meg a román neve Ineu, amint Borosjenőnek is, meg Csíkjenőfalvának, valamint az Ünőkönek a Radnai-havasokban. Azt már csak a vicc kedvéért írom ide, hogy a Google Earth egy ideje a moldáviai Chisinau (Kisinyov) mellett is Kisjenőt tünteti fel magyar névként, nyilván honfoglaló eleink laktak ott... Ezért nem könnyű elmagyaráznom se magyarul, sem pedig románul, hogy hol is születtem... Az egyszerűség kedvéért azt szoktam mondani, hogy aradi vagyok.”

Szegénység, kilátástalanság, megpróbáltatások; de egy mély érzelmvilág, a természet szerete, az óvó család mégis széppé varázsolja a gyermekkort. Talán a legszomorúbb történet, s nem is oly rég volt: amikor az elbeszélő édesanyja (még a romániai diktatúra idején) Magyarországon megveszi gyermekének az *Egri csillagokat*, másnap ezért behívhatja a rendőrség... Aligha lehet érzelmek nélkül olvasni.

Mintha a rendszerváltás előtti magyar irodalmi diskurzus ismétlődne: megírni a nagy regényt, jelen esetben a nagy Erdély-regényt... „A Nagy-Erdély-regényt most nem tudom megírni... Különben Erdély ma már egy kisregény csupán, zsugorodik, és unja mindenki, elege van belőle, fárasztó, lerágott csont, és miközben a múltra meg a hagyományokra épülő jövőt firtatjuk, mindenki elfelé tart. Száz éve nincs már itt magyar jövő... Ez a csak-magyar Erdély mindig is hamis volt...” Másutt, egészen egyszerűen: „Erdély... kisiklik a mondataim hálójából”.

A nyelviség, a megfogalmazhatóság, folyamatos reflexiók-önreflexiók is jellemzik a regényt. Részben az írást. Áradnak, előre-hátra kötődnek a szavak, a történetek: „a nyelv tulajdonképpen egy hatalmas élőlény”. De elmozdulnak, elcsúsznak a nyelvi rétegek is. Mindenekelőtt az alap a nyelvjárás, az anyanyelvjárás: „A gesztus, amivel az embernek az első tájszóra vagy furcsa hanglejtésre

megvonják, de legalábbis megkérdőjelezzik a magyarságát, olyan, mint egy verbális lincselés, amit nem szabadna komolyan venni...” Pedig a nyelvjárás érték, így gondolja minden nyelvész is: „ha az ember egyszerre több nyelvjárásban van otthon, a világot is többnek érzékeli”. Sőt, akár egy nyelvi ismeretterjesztő írásba is átvehetnénk: „Neked sokkal több szavad van, mint nekem, mondta egyik barátom, és ezt helyesen érzékelt, mert ha az ember egyszerre több nyelvjárásban van otthon, a világot is többnek érzékeli.” A kétnyelvűségi környezetből fakadó jelenségek: „Engem az édesanyámozás mindig zavart, talán mert sokáig magázom a szüleimet, amikor már legtöbb osztálytársam

tegezi az övéit, román ismerőseim pedig egyáltalán nem magázódnak a szüleikkel...” Furcsa helyzeteket produkál a kétnyelvűség: „Fjodor bácsi magyarnak tartotta magát, de románul tudott jobban, érdekes keveréknyelvet beszélt, utólag a csángóra emlékeztet, de a magyar hanglejtése alföldi, a román akcentusa meg nem helyi, hanem amit az olténiaiak beszélnek, a román dallamosság és a magyar darabosság furcsa ellentétében állt.” Az anyanyelv (magyar nyelv) fájó hiánya: „Rettenetes tud lenni a hiány, amikor az anyanyelv jelzi, hogy van, és az egyedül beszélt nyelv meg az egyedül beszélt tájszólás tulajdonképpen nincs is, a nyelv közösségi alkotás.” Végül pedig az anyanyelv elvétele: „Rémülten vettem észre, hogy minden szó tiltott szó lehet, így a magyar nyelvet egészében is be lehet Romániában tiltani.”

A nem otthonos otthon mellett ott a közeli határ (a fogható magyar rádió és magyar televízió, az ide látszó fények), a teljesen magyar környezet, vagyis a határon túl, ahol nem probléma magyarul beszélni, értelemszerűen csábítólag hat. A főszereplő elindul a határ felé, de valami titkos erő (életfilozófiának nevezném) megállítja: „a világot mindennap újra ki kell találni, mert csak úgy magától nincsen semmi, s aki a sártengernek ezen a felén nem tudja magának megalkotni az élhetőt, az hiába kel át a másik felére, mert ott is ugyanazt fogja találni...” Ebből fakad magánfilozófiája: „Ilyen vívódások közepette született meg a haladékelméletem, amely röviden arról szól, hogy bár semmi értelme az emberi létezésnek, tehát azonnal véget kell neki vetni, de haladékot adunk magunknak, hátha majd valami kiderül, és akkor megint haladékot adunk, ahogy eddig is. Nem az ember dolga ebben végérvényes döntést hozni. Hogy kié?”

Az író felidéz, rögzít, boncolgat, kisebb-nagyobb általánosításokat, bölcsességeket fogalmaz meg az életről, de kerüli a tanító vagy megmondó megnyilvánulást, sokkal inkább a töprengő, együttgondolkodó szerepében mutatkozik: „Ezt a másságot akartam megírni... csak hát arra kellett rájönöm, hogy semmiféle másság nincs, vagyis ez a másság nem valamely szubsztancia, hanem az esetlegességek általam szerkesztett sorozata. Másság akkor volna, ha ki tudnám találni lépésről

lépésre, mondatról mondatra, mert a múlt sincs magától, bár azt úgy-ahogy megcsinálták a nagyapám, a szüleim, nekem a jövőt kellett volna, hogy ne csak más legyen, hanem különb és jobb, természetesen. Az urbánus Erdéllyel vagyok adós magamnak, mert ezt a vadságot, befejezetlenséget, elhanyagoltságot, amit nagyon szeretek, már egy kicsit unom, nem vezet ez sehova.” Mintha azt sejtetné ez a tanácstalanságot mutató töprengés, hogy lehet, lesz folytatás.

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Tolnai Ottó: Nem könnyű. Versek 2001–2017

Jelenkor, 2017

Tolnai Ottó életműsorozatának harmadik darabja a 2001 (a fülszöveg szerint 2011) és 2017 között írt versekből nyújt válogatást. Mivel a vajdasági író művei a kilencvenes évektől kezdve Magyarországon jelennek meg, így az életmű második fele nemcsak egyre ismertebb, hanem már az irodalmi kánon részét is képezi. Ebből a hatalmas méretű oeuvre-ből jelen kötet leginkább az összegző-számvető hangvétel révén emelkedik ki, például: „Az istálló durván saralt mennyezetét / tartó fényesre csiszolt göcsörtös / oszlophoz megyek / szeretem magas csontfényét” (*Táp avagy egy abszolút stabil síndarab*). A szövegek megformáltsága egyenletes színvonalú, profi munkára vall. Ugyanakkor már a kötet cím(adó vers)e is mintha a költői megszólalás nehéz(kes)ségét állítaná középpontba: „nem könnyű / ilyen (milyen) formában megverselni ezt a történetet / a prózaíró örül a történetnek figyelmesen / egyik sarokból a másikba futva / szövegébe szövögeti finom ezüstös drótjait”. Ilyenformán ez a saját formanyelvét, bevett eszközeit mesterien variáló kötet önként vállalja fel a megcsináltság ódiáját.

A bőbeszédűség olyan fokú, mintha a szövegek kontrollálatlanul, automatikusan folynának. Mintha a szerző semmit sem hagyyna ki, ami írás közben eszébe jut. A nyelvnek ez a túlcsondulása felfogható egyfelől a szabadság kifejezésének, de a helyenként fárasztóan erőltetett, ap-

rólékosan részletező és hosszadalmas leírások már próbára teszik az olvasó türelmét. A rengetegféle szerzteágazó kulturális utalások a képzőművészet, a zene, a festészet, az irodalom és a filozófia végelethetetlen arcképcsarnokát nyitják meg.

Tolnai hatalmas lírai tradícióból meríti vendégszövegeit, amelyek segítségével változatos módon lép párbeszédbe a megidézett elődökkel és kortársakkal. Ebben a – legtágabb értelemben vett – dialógusra épülő prózalírásban az élőbeszéd fordulatait jellemzően a tények és a képzelet folyamatos egybejátszása emeli költőivé: „nagyzüleim tisztaszobájában volt egy falvédő / nagy disznóvágásoktól védte a hófehér falat / melyen vadász fújta hallaliját / szerettem hallgatni azt a kürtöt / jóllehet már akkor is inkább ködkürtként szólt / már akkor is visszavont hallaliként hangzott / mert csak az képes összehegeszteni / a moly által lassan felzabált falvédőkürtje / csak az képes összehegeszteni a lélek / vaskapuig szóló rianását / a világ iradatlan sebét” (*A visszavont hallali*).

A versek motívumainak fő forrását a szerző saját, biografikus környezetének konkrétumai adják. Ezekhez a kézzelfoghatóan plasztikus tapasztalatokhoz kötődnek a történelmi és aktuálpolitikai kitekintések: „jóllehet szerbia népe / mórahalomra jár tisztálkodni / a migránsok bokáig sárban / akárha egy csillogó borbélyműhely / zsilettfüggönyén át nézik / tátott

szájjal nézik őket” (*A Velem mi lesz című költemény mellékdale*). A mindennapok elhanyagolható, de mégis bizalmas jelentéktelenségeinek rögzítése egy olyan magánmitológiát bontakoztat ki, amely részint a rokonok és ismerősök magánérdekű dolgaiba, részint a vajdasági művészvilág kulisszatitkaiba enged bepillantást. Azonban óhatatlanul intimpistáskodásba hajlik ez a kollokvialis regiszter azokon az oldalakon, ahol huzamosan kisebb a poétikai felhajtóerő.

Az önértelmezés továbbra is Tolnai lírájának centrális kérdése. Az önismeretre törekvés mind az alkotómunka, mind az életrajz vonatkozásában a saját költészet szakadatlan magyarázatához és kritikai olvasatához vezet. A beszélő a gyakori pontosításokkal és helyesbítésekkel önmagát zökkenti ki éppen aktuális pozíciójából: „pedig azt szerettem volna / én legyek az első határon túli / kisebbségi költő / kinek kéglije (alkóvja cellája) elefántcsonttoronyként ragyog” (*A szekrényajtók még mindig rozszul zárnak*). De ebben a folyamatos kizökkenésben állandó marad az, ahogyan a megírtság reflektálása mindig kellő humorral és öniróniával párosul: „valami beadványt megfogalmazni arról / velem / felségvizeimmel / tisztaköltészeti felségvizeimmel

mi lesz” (*Velem mi lesz*); „kései kísérleti költészetem” (*Lábatlanok avagy a kereszt megtalálása*).

A rendszerint nagybetűs mondatkezdés a hagyományos verstani kötöttségek (metrum, rím) és interpunkció nélkül tart a verset lezáró pontig. A Tolnai-féle szabadvers (esszévers) egyik kedvelt szövegképző eljárása az újrairás és a különféle ismétléses szerkezetek alkalmazása. A permutációk, kombinációk és variációk egy ponton túl azonban már-már kényszeresnek vagy egyszerűen túlírtnak hatnak. A soroló jellegből adódó redundanciát sikeresen oldja fel az improvizáció, amikor félbehagyások és újakezdések akasztják meg a monotonitást. A többsoros zárójeles közbeékelések is még fragmentáltabbá teszik a szövegeket, mintha a szerző a tudatos szerkesztést készakarva a véletlen játékának vagy a szertelen spontaneitásnak szolgáltató ki.

Tolnai Ottó műfaji határokon és kötöttségeken átívelő költészetének legújabb állomása már csak azért is merész vállalás, mert saját esendőségével a lehető legtermészetesebb nyugalommal néz szembe, miközben lehetőséget ad olyan bonyolult asszociációkra és konnotációkra, amelyek nyelviileg megújítják és állandó mozgásban tartják a kezdektől fogva jellemző anekdotikusságot.

STURM LÁSZLÓ

Nagy Imre: Várkonyi Nándor

Pro Pannonia, 2017

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Irigylésre méltó, akinek módja van elmélyedni Várkonyi Nándor munkásságában. Várkonyiében, akinek irodalomtörténeti monográfiákra is futotta az erejéből, élvezetes kritikákra, írás- és tájtörténeti munkára. És mindez mégis másodlagos az egyértelműen főműnek tekinthető *Sziriat* sorozat négy vaskos könyve mellett, amely az egyetemes kultúra történetét helyezi zavarba ejtően és lelkesítően új fénybe, vitathatóan, de megragadóan, még a szkeptikusokat is fölfigyeltetve a – szerző szavával – „megdöbbenő analógiákkal”. És mennyire jellemző a 20. század történetére, hogy a négy rész közül három (a *Varázstudomány*, *Az ötödik ember* és *Az elveszett paradicsom*) csak a kilencvenes években láthatott napvilágot (de a sorozatkezdő *Sziriat oszlopai* teljes változata is). És mennyire jellemző – az élete javát pécsi könyvtárosként ledolgozó – Várkonyira, hogy ilyen műveket képes volt az íróasztalfióknak írni. Műhelytitkairól, személyiségéről sokat meg-

tudhatunk *Pergő évek* című önéletírásából és a máig csak részlegesen publikált levelezéséből.

Könyve elején Nagy Imre a *Pergő évek*re támaszkodva tér ki az életrajz fontosabb tényeire, fordulataira, felismeréseire. Ezek az első oldalak azok, ahol az olvasó egy kicsit megijedhet, mikor négyszer-ötször olyan kifejezésekkel találkozik az önéletrajz mibenlétét tárgyalva, hogy „kettős megelőzöttség pozíciója”, „másodlagos diskurzust képező betétszövegek”. Csak nem tér rá a szerző a tudományoskodó semmitmondás vakvágányára? És aztán szinte hálás az ijedtségért, mert annál jólesőbb a megnyugvás: a monográfia nyelve ettől a pár kitéttől eltekintve világos, érzékletes, tárgyilagos. Méltó Várkonyihoz, akinek a stílusát így jellemzi: „mintha egy bölcs professzor lejönne a katedráról, és egy kávéházi asztalnál a köréje gyűlt társasághoz intézné szavait. Egyszerűen, szemléletesen, s bár minden mondata mögött szakkönyvek sora

húzódik meg, ezt szerényen elrejtí, s szavainak fe-
dezetét a személyes élmény biztosítja. Érezzük,
hogy aki beszél, meghitt viszonyban van tárgyával,
s ez a szeretet átsugároz a hallgatókra.”

Nagy Imre saját személyes megragadottságá-
nak is többször hangot mer adni. Például így: „Ézért
ha az ember Hamvasról beszél, ugyanazt érzi, mint
Várkonyiról szólva: mindig hiányérzete támad – ön-
magával szemben.” Vagy – finom utalással arra,
hogy a monográfiaszerző egyben a 18–19. századi
irodalom kutatója – így: „Ha a *Magyar Dunántúlt* ol-
vassuk, egy szavakból épített csendillába képzel-
hetjük magunkat, onnan nézünk körül, miközben
hallgatjuk az elbeszélőt.”

Aki ismeri valamennyire Várkonyit, az öreg
bölcse képe él benne. Ezért mintha egy elsüllyedt At-
lantisz bukkanna újra felszínre, amikor a monográ-
fia elkalauzol az író ifjúkorába. Várkonyi 1896-ban
Pécsen született, de hároméves korától tizennyolc
éves koráig Nyitrán élt (ezért „számára a Felvidék
elvesztése [...] az ifjúságtól való megfosztás kínjá-
val sajog” majd), ezután pesti egyetemi évek, kato-
nászkodás, nevelősködés következik, és 1924-ben
köt ki Pécsen. Az önéletrajzírót idézi Nagy, aki visz-
szatekintve feltörések és visszahullások sorozatá-
nak látja és a „gejzír” képével szemlélteti ifjúságát.
Két mestere: Höllrigl József (nyitrai gimnáziumi
rajztanára, muzeológus) és Riedl Frigyes, pesti
egyetemi tanára. Az egész életútra pedig „háromfé-
le szerep alakzatát” vetíti az önéletrajz útmutatása
mentén a monográfiaíró: a „bűnös fiút”, a „sértett
férfit” és a „remetéét”. „A bűnös gyónt, a sértett
mentséget és öngazolást keresett, a remete beszé-
de pedig a *számvetés*.” Az ifjúkor rajzát Nagy a
maga sajátos tabló-módszerének megfelelően (a
monográfia alcíme: *Portré és tabló*) két barátság is-
mertetésével egészíti ki. M. Pogány József egy
kulcsregényben írja meg fiatalságukat, Révay Jó-
zsef pedig tanítványból lesz szellemi társ (a filozó-
fus gróf nem tévesztendő össze se a kommunista
kultúrdiktátorral, se a klasszika-filológussal).

A továbbiakban az egyes műveket-műcsoporto-
kat veszi sorra a szerző. Kitér a keletkezés körülmé-
nyeire, a fogadtatásra, az irodalomszemlélet mögött
kitapintható hatásokra (Dilthey, pozitívizmus, szellem-
tudomány stb.), Várkonyi népi írók iránti rokonszenvé-
re (ami nem akadályozza meg, hogy Weöresnek is
mestere legyen), a művek szellemiségére, alapvető
tétéleire. Alapos filológiával feltárja a különböző ki-
adások eltéréseit, egyben a cenzúra logikáját. A *Sziriat*
tetralógia besorolásának kulcsát Bécsy Tamással
együtt abban látja, hogy ezek a művek nemcsak
tudományosak, hanem egyúttal esszék, regényes lá-
tomások. Az élvezetes olvasmány nem tudományta-

lan, hangsúlyozza, hanem vitatható állításaival is nyit-
va hagyja „a tudományos értékek máris megmutatko-
zó és a jövőben esetleg tovább gyarapodó esélyét”. Az
esztétikai és a tudományos olvasásmód közös neve-
zője a „modernitáskritika, a XX. század egyik fontos
eszmei és irodalmi törekvése”. Várkonyi legfőbb szel-
lemi rokonát természetesen a szerző is Hamvasban
találja föl, ők ketten termékeny alkotói kapcsolatban is
álltak, és különös módon még számos életrajzbeli
párhuzam is fennáll közöttük (felvidéki ifjúság, buda-
pesti egyetem, frontszolgálat, könyvtárosság). A kü-
lönbségeket Nagy főleg abban éri tetten, hogy Várkonyi
a két háború közti kor irodalmát inkább a népi mozga-
lomra hegyezi ki, míg Hamvas az esszéíró „lényegke-
resőkre”, előbbi inkább művelődéstörténész, utóbbi
inkább filozófus. „Ha Várkonyit olvassuk, tanítványnak
érezzük magunkat, ha Hamvast, akkor beavatást remé-
lő adeptusok leszünk. Ha Hamvas felől olvasom
Várkonyit, akkor olykor elfáraszt a hatalmas ismeret-
anyag rendületlen görgetése, ha pedig Várkonyi után
veszem elő Hamvast, szinte lebegni kezdek, s a távol-
ban olykor csak elmosódó horizontokat észlelek.”

Várkonyi szemléletének és módszerének lé-
nyegét azok a meglátások közvetítik leginkább, ahol
Nagy arról ír, hogy Várkonyinak már az irodalomér-
telmezésében az élményközpontúság uralkodik: „fig-
yelme a pszichognózis és az intuitív átélés által az
önkifejezés konstruktív mozzanatával társul, sőt,
ennek közegében formálódik. [...] módszerét tudomá-
nyos expresszionizmusnak lehet nevezni”. A meg-
ismerés nem szakad el nála a saját életétől, a sze-
mélyiség mérlegén ítéltetik meg a leírt szó. Értel-
mezőként is a művek mögötti személyiséget, vagyis
az „alapélményeket s a világhoz való viszonyok, at-
titűdök erővonalait igyekszik feltárni”. Nem hisz a
tisza irodalomban, „a szellem küldetése szerinte
az élet rendezése, irányítása”.

Nagy megállapítása szerint Várkonyi egyik alap-
tézise a mikro- és makrokozmosz összefüggése.
Számára a személyiség, az élmény mint mikrokoz-
mosz jobb iránytűt ad a makrokozmosz felmérésére,
mint a személytelenített tudomány épp adott állása.
Inkább követi alaposan átrágott intuícióit, mint a be-
vett nézeteket. Hasonló meg gondolás (megérzés)
alapján értékeli többre az előidők kozmikus távlatú
tudását a későbbi beszűkülő racionalitásnál, és tart-
ja eredendőbbnek a szellemit az anyaginál. A szemé-
lyiség a teljességre vágyik, a tudomány elvész a
részben. A kozmikus élmény teljességét ezért az ön-
korlátozó tudmánynál (egyelőre?) sok vonatkozás-
ban jobban közvetíti a mítosz és a rítus.

Ha a mikro- és makrokozmosz egylényegű, ak-
kor miért ne a számunkra jóval intenzívebben, sok-
oldalúbban megközelíthető mikrokozmoszból in-

duljunk ki, kérdezhetné Várkonyi, és ez alapozza meg újfajta geocentrikusságát. Az ilyen világszemlélet a reneszánsz műkedvelő típusát újítja föl, a nagyságában is könnyen támadható. Várkonyi saját szavait idézi Nagy: „Talán dilettante szeretnék lenni, ahogyan a Mediciek korában értették: minden szép, jó és igaz dolog kedvelője, innen és túl a művészetek és tudományok határain.”

A könyv második, „tabló” részében – az összterjedelem mintegy felében – a szerző Várkonyi irodalmi kapcsolatait vizsgálja. Külön fejezetet

kap Hamvas, Kodolányi, Weöres. Rajtuk kívül a pécsi irodalmi élet társaságai, folyóiratai, kevésbé ismert alakjai kerülnek még előtérbe. Talán Rajnai László még igen, de Sásdi Sándor, Dénes Gizella, Zsikó Gyula, Solymos Ida, Lovász Pál, Mohácsi Jenő, Bertalan Cornélia, Villányi Andor stb., stb.: ki tud róluk? Ki olvassa még őket? Pedig Nagy Imre lendületes miniportréi után úgy érezzük, érdemes lenne az irodalmi emlékezetben egy-egy főművet vagy legalább egy-egy részletet tőlük is megtartani.

MURZSA TÍMEA

Szávai Géza: A lábnymok

PONT, 2017

MURZSA TÍMEA (1992) Budapest

Szávai Géza legújabb regénye, *A lábnymok* sok tekintetben összesűríti a szerző eddigi műveinek jellegzetességeit. Párhuzamosokat rajzol elénk, „rímelő emberi életeteket”, akárcsak az előző könyvében, a *Makámaszútrában*, de a háttérben örölnék a történelem kerekerei, befolyásolva a halandó sorokat, mint a *Székely Jeruzsálemben* vagy a *Kivégezzük nagyapádat* című regényben.

De *A lábnymok* bizonyos szempontból a mágius realizmus családtörténeteire is emlékeztet. A mágia helyére azonban a történelem kerül, az avatkozik be, hiszen ahogy Cseh Tamás és Bereményi Géza is mondja, Európa közepén-szélén „a világ varázstalanítva lett” (*Szerelmes dal*). Több generációt ismerünk meg, kezdve a mártírhalált halt vagy 1949-ben bebörtönzött dédapákkal, a megalkuvó unokákon keresztül a talajvesztett dédunokákig. A nevek és a történetek ismétlődnek. Deák András mindkét unokája az András nevet kapja, s az ő gyermekeik is mindketten Annák lesznek. A két férfi élete egyébként is párhuzamosan fut: a Házás Diákok Otthonában kötnek ki korai nősülésük után, akárcsak ősük, Deák Emma, Becze András anyja, Bálint András nagynénje. Kapcsolataik azonban mintha inkább egymás tükörképei lennének. Bálint András feleségével, Keller Évával tökéletes burokkban él, szerelmük teljes és elemi, míg Becze András kapcsolatát Krasznár Lilivel inkább a szükség szüli. Utóbbi következménye többek között az is, hogy elválnak, s a nő Nyugat-Németországba házasodik be. Ennek ellentétjeként Bálint Andrásnak egyik szeretője, Keller Zelma – aki nem mellesteg Keller Éva nővére! – Ke-

let-Németországban él. A két férfi lelki alkata is merőben más. Bálint András halad előre, az állambiztonság főhadnagya, míg Becze csak kallódik. Lányaikban azonban párhuzamosaik ismét találkozhatnak: mindkettő óriási szeretettel halmozza el saját Annáját, s végül mindketten magukra hagyják őket.

Nemcsak ez a két figura paralel egymással, hanem a szereplők életének mellékszálai is. Egymás mellett futnak a viszonyok – Keller Éva Cikmántory Richárdval való afférja, Bálint András Kolosi Nórával és Keller Zelmával való kapcsolata. Megférnek egymás mellett, ugyanis a házaspár szerelme két hétfejű sárkány egymásra találása. „Akinek hét feje és hét esze van, Koma, az igazán tudja, hogy csak a hét-hét fejese, teljes, nagy pillanatok számítanak, bármi is történjék néhány, időközben elcsavart, mással elfoglalt fejünkkel” – mondja az egyik mellékszereplő, Vörös Ágnes magáról és férjéről, Kenézy Párról, de az idézet a Bálint–Keller párosra is teljesen igaz.

De máshol is metszik egymást a párhuzamosok, ez a metszéspont pedig leginkább Ráduly Józsefhez, Komához köthető, aki mindkét fiúnak, Bálint és Becze Andrásnak is egyfajta nagyapafigura lesz Deák András helyett, sőt, még az ő gyermekeiknek is ő lesz a „vigyázója”. Realitásérzéke átmenti minden korszak viszontagságain, így rálátása van mindegyik generációra. Ez a bizonyos Koma összeesküvéssel vádolják, s börtönbe is kerül Keller Arnold és Kenézy Pál professzorok társaságában. Mikor kiengedik, mindkét férfi „félözvegyével” együtt hál, ismét egyfajta helyettesítőként. Az adott történelmi szituációban mindez teljesen természetesnek hat. Ez a történelmi

situáció pedig nagyon fontos, akkor is, ha ezt nem teszi teljesen explicitté a szerző. Hiába a mágikus realizmust idéző családtörténet, ezt a sztorit nem lehet leválasztani arról, hogy hol játszódik: Romániában, s felteszem: Erdélyben. A családi mintákat meghatározza a mindenkori közeg, különösképpen akkor, ha diktatórikus jellegű.

Az életek egymásra íródását a szöveg időkezelése is segíti: az elbeszélői nézőpont váltakozik, nem teljesen lineárisan halad előre – ezt a fajta szerkesztési módot Szávai Géza más könyveiben is előszeretettel alkalmazza. A sajátos időteret oszlopként tartják a folyamatosan visszatérő motívumok. Megjelenik a borotválkozás szimbóluma, amelyet már ismerhetünk a *Kivégezzük nagyapádat* című regényből, s amely itt az arc „lemetszése” helyett a következőt jelképezi: „Tisztelet, amit kiérdemelsz magadtól, tiszteled veled a világot, élőket, holtakat is. És praktikus, mert a fenébe, ha szétverik a pofád, frissen borotváltan az se annyira kellemetlen, és a szanitécek is másképpen állnak a hordógyád mellé...” A lábnymotívuma sem idegen a szerző korábbi műveitől. Ahogy a cím és a fedőlap is mutatja, ebben a kötetben ez lesz az egyik legfontosabb kép, amely számos perspektívából nézhető.

Egyik ezek közül a regény formájára vonatkozik: a történetek láncszerűen kapcsolódnak össze, akár a lábnymok a hóban. Hasonlóak egymáshoz, de mégis különbözőek – maga az alcímben megjelölt műfaj is utalhat erre (*Történetlánc*). De jelképezheti a generációk közötti összemosódást is: ahogy a férfiak az őseik *nyomdokába* lépnek, megismétlik azok történeteit. Ugyanakkor a szerelmet is implikálja: két ember olyan mértékű egymásra hangolódását, hogy már-már egyggyé olvadnak, akárcsak Keller Éva és Bálint András, akiknek közös öngyilkossága is – groteszk módon – ezen egyesülés felé mutat. Ezt a szimbolikát viszi tovább és terjeszti ki Vörös Ágnes, Kenézy Pál felesége, mikor azt mondja: „Két ember akkor is egyetlen pár lábnymotot hagy, amikor egy ember ölben viszi a gyereket.” De van egy prózai értelmezése is a páratlan lábnymoknak: Deák András – akinek a szelleme képletesen ott lebeg a szereplők felett – után csak a háborúban amputált lába maradt meg.

Egészen más jelentést kap azonban a lábnym a különböző generációk szimbolikus értelmezésében: Rádulyék, a legidősebbek számára a nyomhagyás annak érdekében fontos, hogy saját igazukat tényszerűen alátámaszthassák. („Jelzőtüzeket gyújtottunk, leszállt egy felségjelzés nélküli repülőgép [...] A vidék lakóit ki lehet kérdezni, láttak-e a mezőn 1949 februárjában repülőgép-futómű nyomokat, idegen katonai bakancsnyomokat.”) Becze András ezzel szemben már a nyomok eltüntetésére

asszociál, húzva unokatestvérét, aki az állambiztonságnál dolgozik. („Olyan hó kellene, amelyben nem lehet lábnymotot hagyni. [...] Hogy ne lehessen nyomozni.”) Bálint Anna pedig, aki felnőve teológus lesz, mintha jelképesen egy olyan hóra vágya, amely kegyelmet ad, megtisztít. („Bálint Annácska mosolyogva képzelte el olyan gyors és sűrű hóhullást, amelyben egyik lábadat leteszed a behavazott mezőre, és miközben másik lábaddal tovább lépsz, azalatt lábaddal nyomát betakarja a záporozó hó.”) Mindhárom hozzáállás jól mutatja a generációk természetét: az igazság hajszolását, annak eltussolását, végül az újrakezdés lehetőségét látják bele ugyanabba a szimbólumba. A hó természeti jelensége egyébként rendszeres kísérőjele a történeteknek, egy ízben intertextus formájában is megjelenik Ráduly József visszaemlékezésében (Karel Čapek: *A lábnym I.*).

Mindezen generációk közül mintha a középső lenne a legnehezebb helyzetben. Az Írók Boltjában, a kötet bemutatóján is elhangzott erről néhány gondolat: „Bán Magda felvetette a középső generáció meghatározó szerepét a regényben, amire Szávai Géza személyes életéből hozott példát: családjában ő az első fiú, aki nem járt sem háborúban, sem börtönben, sem fogságban. Generációja tagjaiból fiatal korukban a szocializmus kisöpörte a természetes birtoklási ösztönt, aztán ötven-hatvan éves korukban fordult számukra egyet a világ, és mást se hallottak, mint hogy a magántulajdon szent. »Mi tehát a két legérzékenyebb életkorban értünk meg egy dupla rendszerváltást« – fogalmazott az író” (LAIK Eszter, *A fél lábnym titka*, Irodalmi Jelen Online, 2017. május 26.). A regényben e generáció szülőit nem tudnak megbirkózni az élettel. Becze András alkoholista lesz s emigrál, unokatestvére, Bálint András pedig kettős öngyilkosságot követ el Keller Évával, habár utóbbi eset romanticizálódik a szerelem nevében. Az ő gyermekeik, tehát a legfiatalabb nemzedék számára pedig egyszerre nyílik meg a világ, és esik szét. Bálint Anna igényét a biztos pontra a teológia nyújtja, s maga Isten; míg Becze Anna esetében eltűnt apja kerül ebbe a pozícióba, s lesz a – kifürkészhetetlen, de mégis – bizonyosság.

A lábnymok című kötet az emberi kapcsolatok sajátos dinamikáját mutatja be. Azt, hogy egy olyan világban, ahol az ember kiszolgáltatottságra teremtett, mennyire fontos mégis kötődnie valakihez. Hogyha elvették a fogódzóit, hogyan tud helyettük újakat, másokat kreálni. Még akkor is, ha ezek csak másolatok, s mint ilyenek, hamisak. A töredezettség ellenére nagy ívű családtörténettel van dolgunk, akkor is, ha tudjuk: a családregényeknek már vége van.

BÁRDOSI
JÓZSEF

Évek és képek

ELHALLGATOTT ÉS MELLŐZÖTT REALISTA MAGYAR FESTÉSZET
AZ 1960-AS ÉVEKTŐL!

Konkoly Gyula, Lakner László, Méhes László, Fehér László, Szentjóby Tamás, Csernus Tibor és mások...

A KÖNYV KAPHATÓ

az **Írók Boltjában**

(1065 Budapest, Andrássy út 45.)

és a **Fókusz Könyváruházban**

(1072 Budapest, Rákóczi út 14.)

MMA
MÁGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

minden, ami művészet
mma.hu
mmakiado.hu

MMA
KIADÓ